

arenaidé
April 2014
Ny Tid-rapport nr 27

Tyskar och ”utlänningar”

UNO WESTERLUND

arenaidé

TYSKAR OCH "UTLÄNNINGAR"

Arena idé

Stockholm 2015

© Arena idé och Uno Westerlund

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

FÖRFATTARPRESANTATION

Uno Westerlund är fil.dr i historia, var arbetsmarknadsråd vid svenska ambassaden i Bonn 1998–92 och skrev då boken *Tyskland mitt i Europa* (Carlssons). Han avslutade sitt yrkesliv som internationell sekreterare hos TCO och har därefter gett ut ett flertal böcker, bland andra *En svensk historia från periferin* (Carlssons) och *En glansfull framtid – Ur TCO:s historia 1944–2010* (Premiss förlag).

INNEHÅLL

1. MINNET AV TYSKARNAS FÖRDRIVNING	8
2. ASYLRÄTTEN	10
3. AUSSIEDLER	12
4. FRÅN UTLÄNNING TILL INVANDRARE	14
5. ÖKAT UTRYMME FÖR HÖGERNATIONALISM?	18
6. REFERENSER	20

FÖRORD

När de konservativa systerpartierna CDU/CSU och det socialdemokratiska SPD, som i dag formar Tysklands stora koalition, efter valet i september 2013 förhandlade om samarbete bidrog komplexet tyskar och utlänningar till att förhandlingarna blev utdragna. Ämnet hade under årtionden gett upphov till svåra politiska motsättningar. Nu förefaller man ha nått en samsyn som tidigare var fullständigt otänkbar. Nytt är å andra sidan att SPD-ordföranden Sigmar Gabriel skapat osäkerhet om vart partiet är på väg i invandrarfrågan.

Västtyska politiker bedyrade ständigt att ”Tyskland är inget invandringsland”. Ändå upplevde man fyra stora migrationsvågor.

Den första vågen bestod av 12 miljoner tyskar som fördrivits från områden som övertagits av segrarmakterna, och den träffade både östzonen och västzonerna.

Den avlöstes av en våg av östtyskar som flydde till väst. Fram till det att muren restes 1961 gav sig 3,4 miljoner i väg till Förbundsrepubliken.

Den tredje vågen bestod av gästarbetare från framför allt Turkiet, Italien och Jugoslavien. Den satte in på allvar med högkonjunkturen 1960 och varade till 1973, oljekrisens år. Fram till detta år beviljades 14 miljoner utlänningar tillstånd att arbeta i Förbundsrepubliken. De flesta återvände till hemlandet men en stor andel, framför allt turkar, blev kvar kompletterade med sina familjer.

Den fjärde vågen kom 1987 som en följd av avspänningen mellan öst och väst. Då fick ”folktyskar” från östblocket möjlighet att i allt större skaror ge sig i väg till det förlovade landet Västtyskland, ibland tack vare kontant ersättning från mottagarlandet. Under de fem åren 1987 till 1991 blev antalet *Aussiedler* (utflyttare) från Polen, Sovjetunionen, Ungern, Tjeckoslovakien och Rumänien sammanlagt 1,25 miljoner. ”Olja, judar och tyskar är våra viktigaste exportartiklar” är ett uttalande som tillskrivs Rumäniens diktator Ceaușescu.

Aussiedler fick från 1988 sällskap av hundratusentals östtyskar, kallade *Übersiedler* (överflyttare), som antingen beviljats utresetillstånd ur DDR eller flydde.

Erfarenheterna från Hitlertiden gjorde att det var självklart för Västtyskland att redan från början inta en generös attityd till politiskt förföljda. Till det återförenade Tyskland ansökte år 1992 nära en halv miljon personer om politisk asyl.

Förbundsrepubliken Tyskland grundades enligt grundlagen av år 1948 av ”det tyska folket” som därför är ”statsfolket”. Då var fördrivningen av tyskar till ockupationszonerna i huvudsak avslutad men fortfarande fanns det många som var utsatta för starkt tryck att lämna hembygd och ägodelar på grund av att de i sina hemländer räknades som tyskar. Även dessa måste grundlagsfäderna ta hänsyn till. Lika naturligt var det att, som ett led i konkurrensen om att bli den egentliga tyska staten, räkna in folket i östzonen. Förbundsrepubliken blev därför något av ett tyskarnas Sion där alla ”tyskar” kunde bli medborgare.

Att Västtysklands alla förbundskanslerer, från Konrad Adenauer till Helmut Kohl, skulle välkomna tyskar från kommunistländer till det demokratiska Västtyskland var under det kalla kriget en självklarhet. När de lyckades utverka avtal med Sovjetunionen, Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien och Jugoslavien om att krigsfångar eller etniska tyskar skulle få återvända fick de pluspoäng i opinionen, även om förfäderna utvandrat många hundra år tillbaka i tiden. Likaså var varje östtysk som tog sig över gränsen till väst en seger för demokratin. Till och med 1990 fick *Aussiedler* omedelbart tyskt pass och arbetstillstånd och dessutom olika slags stöd för att underlätta integration, till exempel gratis tyskundervisning, och östtyskar välkomnades med D-mark när de besökte Västtyskland. När muren öppnades var det första östberlinarna gjorde att gå till en bank för att kvittera ut 100 D-mark i ”välkomstpengar”.

Men i takt med att det kalla kriget tonade bort och strömmen av *Aussiedler* helt utan politikernas hjälp nådde tidigare oanade höjder, samtidigt som mängder av nya asylsökande med olika hudfärg anmälde sig, blev det naturligt att i den politiska debatten ställa behovet av skydd mot företräde för ”blodet”. För högern var det redan före murens fall ett prioriterat mål att få till stånd en skärpning av grundlagens artikel om asyl.

Komplexet tyskar och utlänningar blev från mitten av 1980-talet alltmer politiserat. Det var vänster att acceptera att landet var ett invandringsland. Det var vänster att se det som naturligt att ”utlänningar” som var födda i landet skulle få medborgarskap och att tycka att turkar och andra ”utlänningar” kunde bidra med något positivt. Mest vänster var det att plädera för att samhället skulle bli mer och mer multikulturellt. Vänstermänniskor var stolta över grundlagens kategoriska stadgande att ”politiskt förföljda åtnjuter asylrätt” och betonade Tysklands särskilda ansvar på grund av sitt förflutna. Det liberala FDP hamnade i detta sammanhang på vänsterkanten.

Det var höger att hålla på grundlagen och att tyskarna var ”statsfolket”, ungefär som att judarna konstituerar staten Israel. Att plädera för ”multikulti” var enligt högern emot konstitutionen. Tyskland var inget invandringsland och inte heller någon smältdegel för olika kulturer som USA. Grundlagens generösa asylrätt hade, menade man, överlevt sig själv och lett till att stora mängder ”skenasylsökande” nu belastade Tyskland. ●

Uno Westerlund

Fil.dr, f.d. internationell sekreterare på TCO
Stockholm, mars 2015

Erfarenheterna från Hitler-tiden gjorde att det var självklart för Västtyskland att redan från början inta en generös attityd till politiskt förföljda.

1. MINNET AV TYSKARNAS FÖRDRIVNING

I början av 1950-talet utgjordes en sjättedel av befolkningen i Västtyskland av människor som fördrivits från tyskspråkiga områden utanför de båda nya tyska staterna. De fördrivna var till en början en mycket tung politisk faktor i Västtyskland. Deras organisation *Bund der Vertriebenen* (De fördrivnas förbund) stängdes dock så småningom in i ett

”
Initiativet väckte naturligtvis ramaskrin i Polen och Tjeckien där fruktan för tysk revanschism aldrig är svår att framkalla.

hörn längst bort åt höger, därför att organisationen vägrade släppa tanken på ett Tyskland bortom den polska gränsen längs floderna Oder och Neisse. Men ända fram till återföreningen hade Helmut Kohl sökt hålla frågan om Oder–Neisse öppen för att slippa förlora röster åt höger. Och även därefter, inför det första samtyska valet den 2 december 1990, sökte det högerextrema partiet Republikanerna slå mynt av fördrivningen med sin valaffisch där östområdena fanns med tillsammans med texten ”Ganz Deutschland” (Hela Tyskland). När frågan om Tysklands östgräns genom återföreningsfördraget definitivt avförts från den politiska dagordningen för de etablerade partierna minskade deras intresse av att hålla sig väl med De fördrivnas förbund. Symtomatiskt nog ströks det statliga stödet ”för kultursamarbete” som regelmässigt utgick till organisationen i 1991 års budget.

För dem som var djupt engagerade i *Bund der Vertriebenen* var det smärtsamt att de fördrivnas lidanden skulle glömmas bort liksom att deras ”egentliga hembygd” var ett ”landskap” i Schlesien, Ostpreussen, Sudetlandet eller någon annan tyskspråkig bygd.

År 1999 hade organisationen, under ledning av den nationalistiska CDU-politikern Erika Steinbach, samlat sig till ett initiativ om att skapa ett ”centrum mot fördrivning” i Berlin. Hon lyckades även engagera socialdemokraten och internationalisten Peter Glotz, född i dagens Tjeckien, för denna tanke. Initiativet väckte naturligtvis ramaskrin i Polen och Tjeckien där fruktan för tysk revanschism aldrig är svår att framkalla. Vänstersinnade i Tyskland såg å sin sida Steinbach som det polsk-tyska samarbetets onda ande och beklagade Peter Glotz’ ”godtrogenhet”. Onda andar i form av högljudda och ömsesidiga krav på nya skadestånd och gottgörelser framkallades också. Saken blev inte bättre av att direkta jämförelser gjordes med det mäktiga minnesmonument över Europas mördade judar som planerades och som 2005 invigdes i Berlin.

Gerhard Schröder och den rödgröna regeringen (1998–2005) lyckades hålla distans till projektet medan CDU, med Angela Merkel i spetsen, var mera förstående; båda tvingades dock att i regeringsställning lägga ned ett betydande arbete på att återupprätta de goda grann-

relationer som projektet hotade att radera. År 2008 enade sig koalitionsregeringen mellan de båda stora partierna om kompromissen att inrätta en ”stiftelse för flykt, fördrivning och försoning” knuten till Historiska museet i Berlin. Uppgiften är att åskådliggöra inte bara fördrivningen av tyskar utan alla europeiska etniska rensningar och tvångsförflyttningar under 1900-talet.

Ett vittnesbörd om att De fördrivnas förbund ännu fram till bildandet av den nuvarande koalitionsregeringen hade ett inflytande i Tyskland är att CDU/CSU stött deras krav på att utnämna den 5 augusti till minnesdag av fördrivningen – det var detta datum 1950 som ”de hembygdsfördrivnas stadga” antogs – något som SPD motsatt sig. I koalitionsöverenskommelsen skrevs emellertid in att man skall hålla tanken på en minnesdag levande, dock utan att något datum nämndes. Kompromissen blev att FN:s världsflyktingdag den 20 juni från och med 2015 skall firas till minnet av offer för flykt och fördrivning. I regeringens pressmeddelande heter det: På ”minnesdagen för offren för flykt och fördrivning” kommer i framtiden offren för flykt och fördrivning världen över, och särskilt fördrivna tyskar, att ihågkommas. Härigenom tydliggörs, att det är viljan och kraften till försoning och nystart, som bildar det fundament för samhällets gemensamma uppbyggnad och sammanhållning, på vilket Tyskland i dag erbjuder en hembygd för människor från 190 nationer.

Formuleringarna speglar åtskilligt kompromissande. Man noterar att ”särskilt fördrivna tyskar” skall ihågkommas samtidigt det betonas att Tyskland i dag erbjuder ”en hembygd” för människor från i stort sett hela världen.

2. ASYLRÄTTEN

Det bayerska CSU har alltid stått längst till höger i den tyska förbundsdagen, helt enligt dess störste ikon Franz Josef Strauss princip, att alltid agera så att det inte uppkommer något demokratiskt legitimerat parti till höger om CSU. CSU:s agerande i asylfrågan faller väl in i detta mönster.

Det var i 1986 års bayerska valrörelse som CSU med buller och bång förde upp ämnet på den politiska dagordningen. Att få med systerpartiet CDU, med kanslern Kohl i spetsen, var givetvis ett förstahandsmål. När både kanslern och partiets vänsterflygel bromsade gick man i valrörelsen så långt som att hota med att säga upp samarbetet med CDU, ifall systerpartiet i stället slog in på SPD:s och FDP:s negativa linje. Det gjorde efter moget övervägande inte CDU. Systerpartiernas valstrategier hoppades nu att under flera år framåt ha ett valvinnande ämne för att så småningom tvinga SPD att ändra hållning och gå med på en grundlagsändring. Att få med SPD var nödvändigt för att nå den två tredjedels majoritet i förbundsdagen som behövdes för att ändra grundlagen.

Asyldebatten pågick i sex år. Tonläget var stundtals högt uppskruvat, men dämpades under tiden från murens fall till återföreningen av att det då fanns så mycket annat att höja rösten kring. Ett uppflammande blev det dock när Oskar Lafontaine, SPD:s kandidat till kanslersposten inför "återföreningsvalet" hösten 1990 sade att han satte humanitet framför nationalitet och varnade för att ställa tyskättlingar i fjärde eller femte generationen framför personligt hotade afrikaner.

Inlägget var säkerligen mindre röstvinnande än CSU:s strategi, inte minst på grund av att Europas största tidning *Bild*, Springerkollegan *Welt am Sonntag* och andra populära tidningar under flera år matat allmänheten med "fakta" om enskilda asylsökande. Den bild som Springerpressen gav var att det till övervägande del handlade om svindlare och bedragare som enbart var ute efter att leva gott på det tyska välfärdssystemet. Ständigt upprepades att de asylsökande var förklädda ekonomiska flyktingar som årligen kostade skattebetalarna långt över en miljard D-mark.

Så länge debatten pågick utan att grundlagen ändrades fick de högerradikala partierna – Republikanerna och Tyska folkunionen (DVU) – vatten på sin kvarn. Störst andel av rösterna fick de i Västberlin i januari 1989 (7,5 procent), alltså före murens fall, och i Baden-Württemberg i april 1992 (10,9 procent), alltså innan förbundsdagen beslutat om en ändring av grundlagen.

Efter enandet förekom våldsamheter mot utlännningar både i öst och väst. Ettårsfirandet den 3 oktober 1991 ägde rum i skuggan av våldsamheter mot asylsökande och afrikanska gästarbetare i staden Hoyerswerda i Sachsen; det mest oroande var då inte att skinheads och nynazister angrep utlänningsförläggningar utan att de applåderades av vanliga medborgare. En liknande svår incident inträffade i staden Hünxe i Ruhrområdet natten före firandet. Men ännu värre saker skulle hända. Under fem dagar i augusti följande år utsattes i Ros-

tock-Lichtenhagen förläggningar med asylsökande och vietnamesiska gästarbetare – de hade kommit till DDR före enandet – för våldsamheter från flera hundra rasistiska våldsverkare, medan upp till 3 000 applåderande åskådare hindrade polisens och brandkårens arbete. Tre månader senare kastade ett par nynazister in brandbomber i två hus i den lilla staden Mölln i Schleswig-Holstein, där det bodde turkiska familjer. I det ena huset brändes två tio- och fjortonåriga flickor och deras 51-åriga farmor till döds och i det andra skadades nio personer, några av dem svårt.

Händelser av detta slag gjorde att trycket på politiker att handla ökade. Samtidigt nådde antalet asylsökande en höjdpunkt under 1992 med siffran 438 191, varav huvuddelen kom från krigets Jugoslavien. ”Utlänningsproblemet” förstärktes av ökad tillströmning av anhöriga till turkiska familjer och inflödet av *Aussiedler*. Opinionsundersökningar från perioden juni 1991 till juli 1993 placerade temat asyl/utlänningar som ett betydligt större problem för Tyskland än återföreningen och arbetslösheten. Ändå var det inte mer än 55 procent av tyskarerna som ville inskränka asylrätten, medan hela 41 procent var emot.

Efter flera månaders intensivt förhandlande enades CDU/CSU och SPD den 6 december 1992 om en kompromiss i asylfrågan. Den innebar att grundlagen skulle ändras så att möjligheten att återropa rätten till asyl inskränktes. Den huvudsakliga nyheten var att den som kom via ett ”säkert land” inte skulle kunna återropa rätten till asyl. Samtidigt försämrades de ekonomiska villkoren för asylsökande genom att de flyttades från reglerna för socialhjälp till en särskild lag.

Vilka länder som skall betraktas som säkra fastställs sedan dess kontinuerligt på politisk väg. Att den för närvarande upptar EU-länderna samt Norge och Schweiz är inget att förvåna sig över. Mera överraskande är Ghana och Senegal. I enlighet med 2013 års koalitionsfördrag har listan utvidgas med Bosnien-Hercegovina, Makedonien och Serbien.

Efter grundlagsändringen minskade antalet asylsökande i Tyskland successivt fram till 2010 då en betydande uppgång tog vid, främst på grund av kriget i Syrien. Många krigsflyktingar får dessutom tillfälligt uppehållstillstånd utan att söka asyl. I dagens politik är asylfrågan, trots de senaste årens ökande tillströmning, inte på långt när lika kontroversiell som tidigare. I koalitionsöverenskommelsen talas mest om effektivisering av förfarandet. Trots 1992 års grundlagsändring har Tyskland fortfarande näst Sverige den mest generösa asylpolitiken i EU.

Efter grundlagsändringen minskade antalet asylsökande i Tyskland successivt fram till 2010 då en betydande uppgång tog vid, på grund av kriget i Syrien.

3. AUSSIEDLER

I en lag från 1953 om fördrivningen av tyskar definierades vilka tyska medborgare eller ”folktyskar” som då ännu skulle betraktas som fördrivna eller flyktingar. Det var personer

- som flytt från tyskt område undan Hitlerregimen
- som utsatts för de omflyttningar av tyskar vilka skett på grundval av Hitlers avtal med andra stater
- som efter den allmänna fördrivningen efter krigsslutet lämnat eller senare lämnar ”tyska östområden, Danzig, Estland, Lettland, Litauen, Sovjetunionen, Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien eller Albanien”. Listan utökades 1957 med Kina.

Här rör det sig alltså om alla de tyskar som antingen flytt undan nazismen eller som fanns kvar inom områden där det var besvärligt att leva som tysk efter kriget. Det är den senare gruppen som benämns *Aussiedler*. Att märka är att endast länder och områden i kommunistiskt styrda stater tas upp. Kompletteringen med Kina förstärker lagens karaktär av inlägg i det kalla kriget.

Under åren 1988, 1989 och 1990 kom nära en miljon *Aussiedler* till Västtyskland. Till det förenade Tyskland kom 1991 och 1992 ytterligare nästan en halv miljon personer som kunde räknas som tyskar och därför fick tyskt medborgarskap. Problemen kring denna invandring blev alltmer brännande. Socialdemokraterna hade villkorat en uppgörelse i asylfrågan med en skärpning av reglerna om *Aussiedler*.

Nya lagregler infördes också från ingången av 1993. Dessa tog sikte på dem som fortfarande stod under ett verkligt ”fördrivningstryck”. För att kunna tas emot i Tyskland måste en sökande nu kunna visa att han eller hon i nutid diskriminerades på grund av sin tyska nationalitet. Detta gällde dock inte för folk som kom från den tidigare Sovjetunionen, bortsett från Baltikum. Där ansågs diskriminering fortfarande höra till vardagen. Före inresa till Tyskland måste uppehållstillstånd ha beviljats. De personer med tysk härstamning som från denna tid kommit till Tyskland benämns *Spätaaussiedler* (senutflyttare) och har beviljats sämre villkor än de som kom före 1 januari 1993. En skärpning från 1997 innebär att en sökande måste ha tillräckliga kunskaper i tyska utan att ha gått någon språkkurs.

Huvuddelen av sovjettyskarna bodde i delrepubliken Kazakstan, som 1990 utropade sig till självständig stat. Dit, öster om Ural, hade de deporterats efter det att Stalin 1941 upplöst den så kallade Volgatyska republiken som bestod av ättlingar till tyskar som lockats till Ryssland av Katarina II, själv tyskfödd. Tillströmningen från Kazakstan var stark även efter att de skärpta reglerna införts 1993. Efter självständigheten har nära en miljon kazaker med tysk bakgrund tagits emot i Förbundsrepubliken, vilket, tillsammans med utvandringen under sovjettiden, påtagligt bidragit till befolkningsminskning i landet. Från alla övriga tidigare sovjetiska områden tillsammans har nästan lika många tagits emot. Största andelen kommer från den gamla Volgatyska republiken

som låg i Ryssland. De flesta ”sovjetyskar” hade inga eller bristfälliga kunskaper i tyska och många har hamnat i långtidsarbetslöshet. Många har också återvänt till hemlandet; Ryssland driver en kampanj för att locka tillbaka ”tyskar” och andra som lämnat landet. Invandringen från gamla Sovjetunionen har kontinuerligt avtagit fram till 2012 och därefter ökat något på grund av lättnader i reglerna för familjeåterförening. År 2013 kom totalt 2 386 personer.

De nya lagreglerna fick omedelbart genomslag i de länder där man måste kunna bevisa fördrivningstryck. Under de fem första åren från 1993 års reform kom sammanlagt 25 006 *Spätaussiedler* från Rumänien, 11 410 från Polen och 3 870 från Estland, Lettland och Litauen samt från det tidigare Jugoslavien, Tjeckoslovakien och Ungern sammanlagt ett tusental, hela tiden med minskande tal. Därefter har siffrorna fortsatt att gå ned.

EU-länderna har åtagit sig att inte diskriminera nationella minoriteter och detta är som bekant ett krav för att få bli medlem. Därför borde i princip inga *Spätaussiedler* komma från de nya EU-länderna, men ännu 2013 accepterades 30 personer från Rumänien och 11 från Polen, 6 från Litauen och 1 från Lettland som *Spätaussiedler*, de flesta anhöriga till redan invandrade.

Aussiedler-frågan, som med olika förtecken varit politiskt brännande i Tyskland under mer än ett halvt decennium, förefaller nu att ha förlorat sin politiska laddning. Flertalet ”folktyskar” som fortfarande finns runt om i världen har helt enkelt inget intresse av att komma till Förbundsrepubliken och de tyska politikerna har inget att vinna på att uppmuntra en sådan invandring. Därför har frågan om ”folktyskar” i dagens läge främst ett historiskt intresse.

I Sverige har invandringen av ”folktyskar” aldrig uppmärksammats i någon nämnvärd utsträckning trots att cirka 4,5 miljoner med den bakgrunden kommit till Förbundsrepubliken som *Aussiedler* eller *Spätaussiedler*. Drygt hälften kom från Sovjetunionen med efterföljande stater, en tredjedel kom från Polen, en tiondel från Rumänien och huvuddelen av de återstående sex procenten från Tjeckoslovakiens och Jugoslaviens efterföljarstater samt från Ungern.

Det var väl först när Herta Müller, flykting från Ceauşescus rumänska diktatur, år 2009 fick Nobelpriset i litteratur som en bredare allmänhet blev medveten om att det fanns tyskspråkiga långt utanför Tyskland, Österrike och Schweiz. Och i den mån man varit medveten om särbehandlingen och inflyttningen av miljoner tyskättade till Förbundsrepubliken har det kopplats till blodsromantik med obehagliga naziassociationer.

*Frågan om
”folktyskar” har
i dagens läge
främst ett his-
toriskt intresse.*

4. FRÅN UTLÄNNING TILL INVANDRARE

Det finns två huvudprinciper för att bestämma medborgarskap, *jus sanguinis* (blodets rätt), där utgångspunkten är härstamning, och *jus soli* (jordens rätt) som innebär att ett barn blir medborgare i den stat där det föds. I Sverige och större delen av Europa är härstamning huvudregel medan huvudregeln i England och USA är födelse territorium. Därutöver kan medborgarskap förvärfas. Villkoren för att förvärva medborgarskap är mycket varierande. Möjlighet till dubbelt medborgarskap i olika former är huvudregel i Europa och i såväl Nord- som Sydamerika.

I Tyskland tillämpades huvudregeln om härstamning för medborgarskap tämligen strängt fram till år 2000. Från detta år gäller att barn till utlänningar som föds i Tyskland får tyskt medborgarskap om någon av föräldrarna bott i Tyskland minst åtta år. Men före 23 års ålder måste man bestämma sig för att behålla det tyska passet eller välja föräldrarnas medborgarskap – ”optionsmodellen” kallad. I den tyska debatten har dubbelt medborgarskap ofta kopplats ihop med ”multikulturellt” samhälle, vilket för vänstersinnade varit ett positivt begrepp och för högern ett fy-ord.

Det var den rödgröna regeringen Schröder som kort efter sitt tillträde 1998 införde optionsmodellen. Ansvarig minister var advokaten Otto Schily som på 1970-talet gjort sig känd som försvarare åt Röda arméfaktionen (RAF) med många terrormord på sitt samvete. 1980 var han med och grundade partiet De gröna, men tio år senare gick han över till SPD. Med Schily som ansvarig var det lätt för högern att måla ut projektet som extremt. CSU-ordföranden Edmund Stoiber gick så långt att det halkade ur honom att dubbelt medborgarskap var farligare än RAF.

Efter mönster från 1986 års kampanj för att inskränka asylrätten tog Stoiber initiativ till en namninsamling mot lagförslaget och fick med sig CDU:s dåvarande ordförande Wolfgang Schäuble på vagnen, men den avgångne Kohl var tveksam. Schäubles motiv var naturligtvis i första hand partitaktiska, men det han lyfte fram var att dubbelt medborgarskap för ”utlänningar” var en särbehandling som skulle öka motsättningarna till tyskar, som säkert skulle fråga sig: varför de och inte vi? CDU/CSU-devisen var: ”ja till integration – nej till dubbelt medborgarskap.” Det högerextrema NPD (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*) genomförde också en namninsamling där ”ja till integration” strukits.

Förstahandsmålet med kampanjen var att öka sympatierna för CDU-kandidaten i delstaten Hessen och störta SPD-styret för att därmed vinna majoritet för CDU, CSU och FDP i förbundsrådet. När strategin lyckades satsade CDU och CSU ytterligare krut på insamlingen och nådde till slut fem miljoner underskrifter. Namninsamlingen ökade motsättningarna mellan höger och vänster och ackompanjerades av ett otal större eller mindre bråk och polisingripanden.

Andrahandsmålet, att stoppa reformen, nåddes inte. Tack vare en kompromiss med FDP som ledde till "optionsmodellen" kunde principen om dubbelt medborgarskap och en del lättnader i reglerna för att uppnå tyskt medborgarskap röstas igenom med stor majoritet i förbundsdagen. Resultatet blev 365 för regeringsförslaget och 184 emot samt 39 nedlagda. Bland dem som lade ned sina röster återfanns 22 CDU:are, bland dem den förra ordföranden i förbundsdagen Rita Süssmuth, den förra arbetsmarknadsministern Norbert Blüm och den förra partisekreteraren och ministern Heiner Geissler. Även förbundsrådet röstade för reformen; tungan på vågen var en delstat där en SPD/FDP-koalition styrde. Otto Schily kallade reformen "en modernisering av historiska dimensioner" eftersom den utökade den traditionella härkomstprincipen med stats-tillhörighet genom födsel. Nu hade Tyskland höjt sig till "europeisk nivå" i denna fråga, ansåg Schily. Under namninsamlingskampanjen lovade CDU och CSU att riva upp en eventuell reform som innehöll dubbelt medborgarskap när de åter kom i regeringsställning. Så har dock inte skett trots att de återfick regeringsmakten hösten 2007, dock i stor koalition med SPD. Detta understryker att reformen verkligen hade historiska dimensioner. För SPD har det å andra sidan varit angeläget att komma vidare. I förhandlingarna om den nuvarande stora koalitionen var det ett ultimativt krav att reformera bort optionsmodellen. Den dåvarande inrikesministern, med hemvist i CDU, menade att detta skulle "hota det tyska samhällets identitet" (*Spiegel* 12.11 2013). Emellertid fick SPD igenom sitt krav med följande formulering i koalitionsöverenskommelsen: "Invandrare skall bli medborgare. Den som är född och uppvuxen i Tyskland skall inte förlora sitt tyska pass och inte stå under någon skyldighet att välja."

Sedan den 20 december 2014 gäller en rätt till dubbelt medborgarskap i Tyskland för barn till utländska föräldrar. Förutsättningen är att man bott i landet minst åtta år eller gått i tysk skola minst sex år eller har examen från en tysk skola. Nu har också en informationskampanj startats för att upplysa särskilt unga "invandrare" om den nya lagen. Nyckelord i kampanjen är "hembygd eller härkomst – bestäm dig för båda".

Debatten har egentligen först och främst handlat om turkarnas ställning i Tyskland, eftersom dessa alltsedan gästarbetartiden utgör den ojämförligt största gruppen utlänningar och samtidigt är angelägna om att behålla anknytningen till Turkiet. Av de tre miljonerna turkar i Tyskland är enligt aktuell statistik nära en miljon födda i landet, men ändå "utlänningar". Att medborgarskapsfrågan är det viktigaste tysk-turkiska problemet vid sidan av EU-medlemskapet framgick av de officiella turkiska kommentarerna till koalitionsöverenskommelsen. Det var den enda fråga som togs upp och man hälsade en kommande reform med tillfredsställelse, men menade att inte bara barn till invan-

Sedan den 20 december 2014 gäller en rätt till dubbelt medborgarskap i Tyskland för barn till utländska föräldrar.

drare utan även invandrarna själva borde få bli tyska medborgare utan att ge upp sitt första medborgarskap.

Ansvarig för den nya informationskampanjen är utlänningsombudsmannen Aydan Özoğuz, Förbundsrepublikens första minister med turkisk bakgrund och därtill muslim. Tack vare att Angela Merkel, när hon tillträdde som kansler 2005, graderade upp ämbetet och placerade företrädaren i sin närhet sitter nu Aydan Özoğuz också i kanslerskansliet med ministers ställning, dock utan egen förslagsrätt. Partiledaren Sigmar Gabriel förklarade att hennes utnämning skulle uppfattas som en tydlig signal till immigranter och deras barn "att vi är i början av än viktigare steg i riktning mot integration". Givetvis var det också en signal inför kommande val om att SPD är turkarnas parti.

Redan under åren 2012 och 2013 ströks 228 000 personer från "Förbundsrepubliken Tysklands centrala register över utlänningar" på grund av att de fått tyskt medborgarskap, därav 57 000 med turkisk familjebakgrund. Men ändå innehöll den vid 2013 års slut 7,6 miljoner namn, den högsta nivån någonsin. Under detta år fördes sammanlagt 127 100 personer från Polen, Ungern, Rumänien och Bulgarien och från särskilt krisdrabbade gamla EU-länder som Grekland och Spanien upp på listan. Nästan lika många kom från icke EU-länder, främst Syrien och Ryssland.

På dagordningen för den regerande stora koalitionen står olika insatser för att integrera migranter, däribland ett omfattande utbud av tyskundervisning. När det gäller nya invandrare betonas att gamla underlåtenhetssynder inte får upprepas. "Invandring och integration måste redan från början gå hand i hand." I denna formulering ligger polemik mot en politik som går tillbaka ända till 1982, då koalitionen mellan CDU/CSU och FDP förklarade att "Tyskland är inget invandringsland" och att alla tänkbara åtgärder skulle vidtas för att förmå de turkiska gästarbetarna att flytta hem.

Multikulturell, eller som man säger "multikulti", är inte längre ett vanligt och kontroversiellt begrepp i den politiska debatten. Kanske desarmerades det i ett linjetal hösten 2010 av den dåvarande utrikesministern och FDP-ledaren Guido Westerwelle med formuleringen: "Om multikulti betyder att vi ska ge upp våra värdemåttstockar, då är multikulti en villoväg. Om multikulti betyder att mångfald och nätverksbyggande mer än någonsin präglar allas våra liv, här hemma och internationellt, då är multikulti verklighet." Inte ens De gröna provocerar längre med multikulti. I partiprogrammet talas det helt okontroversiellt om att språklig och kulturell mångfald är både berikande och en utmaning. Av migranter kräver man integrationsvilja men inte att de underordnar sig tysk kultur, däremot att de lär sig språket och respekterar de lagar och värden som är förankrade i grundlagen.

"Migranter" och "invandrare" (*Zuwanderer*) är ord som i det politiska språket mer och mer börjar ersätta det avståndsskapande "utlänningar". Ett nyckelord är "integration"; nu talar man vanligen om "integrationsombudsmannen" (*Integrationsbeauftragter*) mot tidigare "utlänningsombudsmannen". Samtidigt är inte ordet "invandringsland" tabu längre, främst beroende på att Tyskland på samma sätt som USA,

Sverige och andra länder med hjälp av olika förmåner försöker locka till sig högkvalificerade tekniker och forskare från till exempel Indien. Därtill kommer insikten om att Tyskland, liksom EU som helhet, står inför problemet med en åldrande befolkning och låga födelsetal. De senaste prognoserna talar om en befolkningsminskning på 12 till 18 miljoner från dagens 81 miljoner fram till 2050.

***

Sammanfattningsvis kan sägas att Tyskland nog håller på att bli ett ”normalt” EU-land vad gäller synen på medborgarskap och integration. Samtidigt kan man i Tyskland liksom i andra EU-länder notera ett ökat motstånd mot fri rörlighet inom Unionen. Koalitionsöverenskommelsen från december 2013 har en särskild avdelning om ”fattigdomsvandring inom EU” och åtgärder för att minska denna, ett avsnitt CSU:s ordförande Horst Seehofer gärna lyfter fram.

5. ÖKAT UTRYMME FÖR HÖGERNATIONALISM?

Vilket utrymme som den avklingande konflikten mellan de etablerade partierna inom området tyskar och utlänningar skapat för högernationalistiska partier återstår att se. I detta sammanhang har den Facebook-baserade rörelsen Pegida (Patriotiska européer mot islamiseringen av

västerlandet) dragit till sig stort medialt intresse, både i Tyskland och utomlands. Den dök upp i Sachsens huvudstad Dresden hösten 2014 och hade den 12 januari 2015 toppnoteringen 25 000 deltagare vid sin måndagsdemonstration. Idén var att återuppväcka stämningar mot etablissemang och ”lögnarpresen” från måndagsdemonstrationerna i staden hösten 1989, vilka (bortsett från massflykten till väst) kanske mer än något annat bidrog till Berlinmurens fall.

Man har lyckats få till stånd demonstrationer också på andra platser i landet och försök har gjorts även i städer utanför Tyskland, bland annat i Malmö den 9 februari, då rörelsen samlade högst ett hundratal. Deltagandet var som störst under januari 2015 men har därefter minskat för att, som det ser ut i mars 2015, vara på väg att ebba ut. Motdemonstrationer har på de flesta håll samlat långt fler deltagare. Inför 12 januari samlade motdemonstrationen, enligt den oavhängiga dagstidningen *Märkische Allgemeine*, 35 000 deltagare i Dresden.

Till nedgången har säkerligen bidragit att mer och mer kommit fram om ledaren, reklammannen Lutz Bachmann, till exempel att han flera gånger dömts för stöld och våldsbrott. I slutet av januari, när en tämligen nytagen ”selfie” med Hitlerhälsning och olika utlänningsfientliga uttalanden av Bachmann blivit kända, lämnade sex av grundarna organisationen. Att döma av de undersökningar som gjorts var det framför allt yrkesverksamma arbetare och tjänstemän med inkomst något över genomsnittet för Sachsen som deltog i de första stora demonstrationerna. Flertalet hade inte anknytning till något parti. Troligen har en mer xenofobisk kärna, som inte låter sig intervjuas av ”lögnarpresen” och samhällsforskare, blivit kvar.

Att de etablerade partierna, kyrkorna, fackföreningarna och även de privata arbetsgivarna – som har ett uttalat intresse av invandring – tagit skarpt avstånd från rörelsen, hör till det väntade. Däremot liknar det omvända världen att Horst Seehofer genast tog kategoriskt avstånd från dialog med Pegida, medan socialdemokraternas ordförande Sigmar Gabriel, tillika vicekansler under Angela Merkel, som ”privatman” tidigt (den 23 januari) deltog i en diskussion med Pegidasympatisörer i Dresden. Dock talar detta i sin mån för att polariseringen i utlänningsfrågan mellan de etablerade politiska partierna i Tyskland krympt ihop. Sigmar Gabriels agerande bör kanske ses mot bakgrund

Till slut må noteras att inga allvarliga terrorbrott med islamofobiska och judefientliga förtecken ägt rum i Tyskland på senare tid.

av att SPD förlorat mer i opinionsundersökningarna är något annat parti efter valet. I en lång artikel i *Der Spiegel* den 14 mars 2015 med rubriken ”De oberäkneliga sidorna hos partichefen Sigmar Gabriel” lyfter författaren fram även andra tecken på att Gabriel fiskar i grumliga utlänningsfientliga vatten.

Det enda större parti som stödjer Pegida är det nybildade Alternative für Deutschland (AfD). Vid förbundsdagsvalet 2013 fick partiet 4,7 procent av rösterna och i valet till Europaparlamentet 7,1 procent. Starkast är partiet i forna DDR där Pegida också mobiliserat bäst. AfD är ett högerpopulistiskt parti som har motstånd mot det europeiska monetära samarbetet som huvudfråga. Att ett sådant parti nu kommit till i Tyskland får väl också räknas till ”normaliseringen” av det återförenade Tyskland, som genom Maastrichtfördraget 1992 offrade nationalsymbolen D-marken för att växa samman med Europa.

Stödet till Pegida kan möjligen avläsas i en uppgång i väljarsympatierna för AfD till 6 à 7 procent vid fråga om val till förbundsdagen. Huruvida de högerextrema partierna – Republikanerna och NPD (som från 2011 inkluderar DVU) – gynnats av Pegidas aktiviteter går inte att utläsa ur aktuella väljarundersökningar, eftersom partierna är för små.

Efter vad som hänt i början av 2015 framstår Paris, Belgien och Köpenhamn som mer infekterade. Speciellt mot antisemitism förefaller Tyskland genom sin historia bättre vaccinerat än till exempel folket i Malmö. ●

6. REFERENSER

Historien fram till 1991 grundar sig på min bok *Tyskland mitt i Europa* (1992). För den politiska utvecklingen därefter se till exempel Hans Karl Rupp: *Politische Geschichte der Bundesrepublik Deutschland* (2009) och Carl Tham: *Berliner Republik* (2011) som trots titeln är skriven på svenska, samt politiska memoarer, exempelvis Gerhard Schröder: *Entscheidungen – mein Leben in der Politik* (2006). Speciellt om invandring Klaudia Tietze: *Einwanderung und die deutschen Parteien - Akzeptanz und Abwehr von Migranten im Widerstreit in der Programmatik von SPD, FDP, den Grünen und CDU/CSU* (2008). Den politiska debatten har jag främst följt genom *Der Spiegel*.

Många fakta kommer från officiella källor på nätet. Siffrorna om aktuell migration är hämtade från *Migrationsbericht 2013*. Koalitionsöverenskommelsen från december 2013 heter *Deutschlands Zukunft gestalten Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 18. Legislaturperiode*. Uppgifterna om Pegida är främst hämtade från tyska Wikipedia. ●

OM ARENA IDÉ

Rapporten är utgiven av Arena idé – en oberoende tankesmedja med ett medborgar- och löntagarperspektiv. Vi vill vara ett alternativ till de näringslivsfinansierade tankesmedjorna på högerkanten. Vi ger ut rapporter och böcker, ordnar seminarier och debatter.

Vår målsättning är att vrida opinionsbildningen i en annan riktning och lyfta in frågor som i dag saknas i debatten. Vi vill undersöka vår samtid och påverka vår framtid. Vi verkar utifrån värderingar baserade på jämlikhet, jämställdhet, social rättvisa, demokrati och frihet. Arena idé ingår i Arenagruppen.

arenaidé